

Mód László–Simon András

PRÉDIKÁCIÓ

Szőlőhegyi hálaadó ünnep két avasi református magyar faluban

1. Bevezetés

Avas, Avasság, Avas-vidék névvel az Avas, a Gutin és a Kőhát hegy-ségek övezte medencét illetik. A 16 települést magában foglaló kistáj a mai Románia szatmári részén, Szatmárnémetitől keleti–északkeleti irányban fekszik. Az Avasságot túlnyomóan románok lakják, a magyarság három faluban él nagyobb számban: Kőszegremetén, Avasújvárosban és Vámfaluban.

1995 nyara óta végzünk folyamatos terepkutatást – elsősorban a helyi szőlőkultúra történeti néprajzát tanulmányozva – az Avasban. Gyűjtőútjainkat többnyire úgy terveztük, hogy a fontosabb szőlőbeli munkák és a nevezetesebb szőlőhegyi alkalmak, ünnepek idejére essenek. Így közvetlenül, az események részeseiként vizsgálhattuk az egyes jelenségeket, ami pontosabb, hitelesebb leírásra, elemzésre és összehasonlításra adott lehetőséget. A gyűjtött anyagot fotón, hang- és videoszalagon rögzítettük. Írott forrásokra szinte alig bukkantunk. A helyi egyházi iratanyag a II. világháború végén eltűnt, megsemmisült.¹ Kőszegremetén a szőlőörzés intézményének egy kéziratot kútfőjét, a gazdakönyvet találtuk meg, mely az 1917-től 1946-ig terjedő évekre vonatkozóan rögzíti a gazdák névsorát, a szőlőbirtokok nagyságát, a szőlőpásztor nevét, járandóságát, az évi termés minőségét és mennyiségét, és ezzel kapcsolatosan az időjárás viszonyokat.

A téma feldolgozása során igyekeztünk érvényesíteni azt az Andrásfalvy Bertalan által hangoztatott szemléletbeli felfogást, miszerint: „Szőlészet, borkultúra alatt nemcsak a szőlőtőkék szaporítását és gondozását értjük, hanem a szüretet, a bor és egyéb italok, különlegességek készítését is, valamint az ezek felhasználásához, élvezetéhez kapcsolódó szokáskört, röviden: a szőlőtöke szerepét az adott társadalomban.”² A szőlőhegy, a szőlő és a bor közösségen belüli szerepének hangsúlyozása azért is fontos témánk esetében, mert a vizsgált terület szőlőkultúrája minőséginek nem mondható, az avasújvárosi példától eltekintve kizárólag önellátó jellegű, tehát gazdasági szempontból, az emberek megélhetését tekintve kevésbé jelentős.

Tanulmányunk célja, hogy az avasi magyarság szőlőkultúrájának általános arculatát meghatározó tényezők felvázolását követően leírjuk és értelmezzük a kistáj két településének (Kőszegremete, Avasújváros) szőlőhegyi hálaadó ünnepét, a Prédikációt. E sajátságosan helyi alkalomról néprajzi videofilmet is készítettünk.³

2. Az avasi magyarság szőlőkultúráját meghatározó és befolyásoló tényezők

Az írásos források tanúsága szerint a XIII. század első felében az Avasból még hiányoznak az emberi települések. Falvait 1270-ben V. István adománylevele említi elsőként.⁴ A XIV. századtól a Máramarosból érkező, pásztorokdással foglalkozó román és kisebb számú rutén népesség szállta meg a magasabban fekvő területeket.⁵

A múlt századbéli és az e század eleji leírások *tölgyes erdőket, makk termő bikkes bérceket, pompás gyümölcsösöket, derék szőlőtermő hegyeket és középszerű szántóföldeket* említenek az Avasban.⁶ A vidék erdői és legelői a famunkáknak, illetve az állattartásnak biztosítottak kedvező feltételeket, ugyanakkor mindenütt megvoltak és megtalálhatók napjainkban is a rendkívül gazdag fajtaállományú gyümölcsösök, s a gazdák többsége a települések határában lévő domboldalakon – többnyire csak saját szükségletre – ma is szőlőt termeszt és bort készít.

Keleti Károly 1873-as szőlészeti statisztikája a 16 avasi település közül 11-ben regisztrált szőlő- és borgazdálkodást.⁷ Érdekes megjegyezni, hogy az általunk vizsgált három község közül Vámfalut nem említi. Kávássy Sándor térképe viszont, mely Szirmay Antal Keleti statisztikájánál korábbi munkája alapján készült, mind a három településen jelez szőlőművelést.⁸ Igaz, Vámfalut illetően Szirmay Antal és Fényes Elek is hasonlóan nyilatkozik: „...keves szőlőhegye, mely inkább gyümölcs, mint szőlő kedvéért műveltetik.”⁹

A táj szőlészeti az éghajlati és talajviszonyok mellett nagyban meghatározta a szőlőhegyek fekvése, s jelentősen befolyásolta az egyes települések birtokhatárában nagysága. Újváros szőlővel beültetett domboldalai javarészt a Szamos völgyére néznek, fekvésük déli. A remetei hegy keleti–délkeleti tájolású, a Vámfalu melletti parcellák nyugati fekvésűek. E szempontból a legkedvezőbb feltételekről Avasújváros esetén beszélhetünk, a legkedvezőtlenebb viszonyok pedig Vámfaluban vannak. Ami a másik összetevőt illeti: mindhárom település – de köztük fokozottan

Avasújváros – szűk határu község.¹⁰ Az itt élő parasztok és mezővárosi polgárok ezt intenzivebb növénykultúrákkal igyekeztek ellensúlyozni. Szőlővel, gyümölcsfákkal ültették be a más szempontból hasznosíthatatlan, meredekebb hegyoldalakat.¹¹ Az avasi szőlőtermesztés vizsgálatakor még egy tényezőt figyelembe kell vennünk. Andorfi Márton kutatásai szerint a szőlőművelés északi határa éppen áthalad vidékünkön, az Avaság első oldalán.¹²

Jellemző a vizsgált területre, hogy a gazdák erősen ragaszkodnak a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó művelési technikákhoz, a hagyományos szőlőfajtákhoz, s az újítások csak nehezen, lassan hódítanak teret. Így például alig van kordonos rendszerű szőlő, a tőkék mellett mindkét végükön kihegyezett, hasított fa karók állnak, amelyeket minden év tavaszán megfordítanak. Legelterjedtebb metszémód az Avasban napjainkban is – és Keleti statisztikájának idejében is¹³ – az erdélyi karikás, melyet Halászy József már 1831-ben ekképp idéz fel szatmár-hegyi útja után: „Minden tavaszt ujj sarjadások elmetszetnek [...], két tömöttebb ágak meghagyatnak, melyek két oldalt abrants formára hajtva rend szerint egy öles karóhoz köttetnek. [...] Ezen forma ábrázol egy deli, két kezét kérdőleg csipejére szegezett Hajadont.”¹⁴ A fajtaállomány zömét ma is a filoxeravész után telepített direkttermők teszik ki. A kerek kosarú gyári vasprések mellett nagy számban használják még az avasi gazdák az évszázados *bálványos sajtokat*.¹⁵

Az Avaság nem tartozik minőségi borvidékeink közé, lokális szőlőtermő területnek mondhatjuk. Érdekes megjegyezni, hogy ennek ellenére – Széll György forrásfeldolgozása és a szóbeli hagyomány szerint is – a debreceni cívisek érmelléki extraneus tulajdonaik mellett az avasi dombokon is birtokoltak szőlőket a filoxéra pusztítását megelőzően.¹⁶

Összességében azt mondhatjuk, hogy Vámfalu rosszabb fekvésű, kisebb területű szőlői csupán a családi borfogyasztás egy részét adják. Kőszegremete nagyobb területű, dombosabb szőlőhegyén jobb ízű s több szőlő terem, de az önellátás keretein az itteni szőlő- és borgazdálkodás sem lépett túl. Borkereskedelemről – főképp századunk első felére vonatkozóan – csupán Avasújváros esetén beszélhetünk. Az önellátás tényével hozható kapcsolatba az, hogy a szőlőtermesztésnek nem elsősorban gazdasági jelentősége van, a gazdákat nem csupán az elvégzendő munka hívja a hegyre, hanem a táj, a természet szeretete is. Az avasi gazda életének szerves része, a szőlőhegynek közösségi, társadalmi szerepe van a sziget helyzetű avasi magyarság körében.

3. A Prédikáció

A protestáns ünnepek külön csoportját alkotják azok, amelyek sem Jézus életével, sem az egykori szenttisztelettel nincsenek összefüggésben. Ezek közt foglalnak helyet a református, evangélikus és unitárius egyházak hálaadó ünnepei (pl. az evangélikusok aratás utáni hálaadása, amit a reformátusok újkenyérnek neveznek, ennek párja pedig az újbor).¹⁷

Avasújváros és Kőszegremete szőlőhegyén kerül megrendezésre minden ősszel az egyházi és gazdasági év legfontosabb hálaadó ünnepe, a Prédikáció. Maga a szokás funkcióját tekintve az erdélyi szászok köréből ismert, őszi hálaadó ünnepségeit november elején és közepén tartották. Ekkor a templomot és az oltárt különféle terményekkel díszítették, és ekkor adtak hálát a Teremtőnek.¹⁸ A szőlőhegyi búcsúk formájukat, térszerkezetüket tekintve hozhatók összefüggésbe a Prédikációval, mivel a mise ilyenkor a szőlőhegyen van, utána pedig a gazdák családjukkal és a vendégekkel a pincéknél ünnepelnek. A katolikus szőlőhegyi ünnep céljait Cséplő József a következőképp magyarázza: „A szőlőhegyi ünnepeknek többféle eredete van. A legkorábbiak azokra az időkre esnek, amikor felszentelték a keresztet, harangot, s az évfordulókat ünneppé avatva megtartották. Ünnepet fogadott a nép nagy csapások, jégverés, tűzvész idején. Valamelyik szent oltalmazó segítségét kérték a hegyközségre és névnapját megünnepelték.”¹⁹ A ma is sokfelé elterjedt szőlőhegyi búcsúk közül itt csak néhányat említenénk. Petőmihályfalván a szőlőhegyi kápolnánál Bertalan-napon tartottak hegyi misét. Utána a hegyre peccsenyesütők érkeztek, a gazdák pedig ebéd után a pincéknél folytatták a mulatozást.²⁰ A szlovéniai Lendva-hegyen szeptember első vasárnapján van a hegyi búcsú, amelyen a hegyi pincéknél fogyasztják el az ünnepi ebédet. A búcsúra meghívják azokat a rokonokat, barátokat, akiknek nincs a szőlőhegyen pincéjük.²¹

A Prédikáció eredetét így magyarázza Asztalnok Dezső avasújvárosi református lelkész: „Mikor az egyházközösség a szőlőt megvette, akkor az vót a kívánsága a gyülekezetnek, hogy minden évben a hegyen legyen tartva egy faluünnep, mivel a szőlővel is foglalkoznak jórésztben. Hát rendezzünk egy hálaadó ünnepet, de ne a templomban benn, hanem kinn a hegyek lábánál.” (Az egyházi iratok szerint 1788-ban Barta Mihálytól és Bartos Mihálytól valóban megvett egy-egy darab szőlőt az egyház.)²² Ez a szokásmagyarázó történet az újvárosi emberek körében is közismert. A remeteiek csak annyit tudnak az ünnep eredetéről, hogy azt Avas-

újvárosból vették át és egy idős a szőlőhegygel. „*Mióta szőlőhegy van a remetei hegyen, azóta van prédikáció*” (B. Dohi Lajos – Kőszegremete).

Kőszegremetén november első vasárnapján, Újvárosban pedig egy héttel korábban tartják e szőlőhegyi hálaadó ünnepet, amelyet 1989 előtt is szinte mindig megtartottak. Az 1970-es években Avasújvárosban egyszer a hatóságok nem engedélyezték, ekkor a hálaadó istentisztelet a templomban volt. „*Ceausescu-rendszerben meg kellett kérni a helyi néptanácsot, hogy engedélyezze. Egy esztendőben vótak ránk nagyon dühösök, akkor nem engedték meg. A templomban vót bent, de így is rengetegen vótak. De hogy a folytonosság meg ne szűnjön, az egyháztanács még kiment a hegyi házhoz*” (Asztalnok Dezső – Avasújváros). 1996 őszén mindkét faluban a novemberi politikai választások miatt október utolsó vasárnapján volt a Prédikáció. Az ünnep alkalmat adott a választási propagandára is. Mindkét helyen RMDSZ-képviselő beszélt az istentisztelet utáni szavazásról. A szőlőhegyi fákra, épületekre választási plakátokat ragasztottak, brosúrákat osztogattak a párt jelen lévő tagjai.

A szokásban a két falu szinte teljes lakossága és a meghívott vendégek vesznek részt. A résztvevők térhasználatuk alapján a következő csoportokra oszthatók:

1. Azok, akik a faluban ünnepelnek és nem vesznek részt a hegyi istentiszteleten.
2. Azok, akik a faluban ünnepelnek, de felmennek az istentiszteletre.
3. Azok, akik a szőlőhegyen ünnepelnek.

Az istentiszteletet az egyház hegyi házánál tartják délelőtt 11 órakor. Régen délután is volt, de ekkorra már sokan lerészegedtek. „*Vót délelőtt, délután is istentisztelet, de délután már a poharak harangoztak. A záróének után újabb-újabb énekeket kezdtek*” (Rákos Imre – Avasújváros).

Remetén a Prédikáció a szőlőhegy Szádapos nevű részén van. A víz már annyira tönkretette az utakat, hogy gépkocsival csak nehezen lehetne megközelíteni. Ezért legtöbbször gyalog mennek fel az istentiszteletre (1. kép). Az újvárosiak meg tudják közelíteni az egyház épületét autóval is, mivel az a szinerváraljai országúthoz közel, a szőlőhegy lábánál fekszik.

Akik a szőlőhegyen ünnepelnek, azok az istentisztelet előtt kitarítják hegyi házaikat, begyűjtanak a kandallóba és felteszik föni az ebédet. Az egyórás istentiszteletet általában meghívott lelkész tartja. 1994-ben Kőszegremetén a vámfalusi, 1995-ben a nyírgyulai, 1996-ban a koltói pap prédikált. Az újvárosiak pedig a nagybányai esperest szokták meghívni. A

falubeliek és a meghívott vendégek kisebb-nagyobb csoportokban állva hallgatják végig az istentiszteletet. Az idős embereknek padokat készítenek az épület elé. A lelkész a hegyi ház erkélyének közepéről prédikál a híveknek. Előtte egy úrasztali terítővel letakart kis emelvény is van, amire a Szentírást teszi. A lelkész mögött egy padon ül felesége a remetei pap feleségével. Tőlük balra egy széken foglal helyet a kántor. A presbiterek mögötte állnak. Ez a fenti helyzet mintegy kiemeli az egyházi, vallási szempontból fontos tagjait a közösségnek. A meghívott lelkész pedig, középponti elhelyezkedése miatt, közülük is kiemelkedik (2. kép). Az eresz alá szőlőtőkéről levágott fürtökkel teli karikákat akasztanak, amelyek a terményeket jelképezik. A pap rendszerint valamilyen gazdálkodással, földműveléssel kapcsolatos ígerészt választ a Szentírásból, és ezzel ad hálát Istennek az egész éves termésért. A 37. dicséret (Himnusz) eléneklése után az emberek nagy része a szőlőhegyen folytatja az ünnepelést (3. kép). Akinek nincsen pincéje, az a faluban ünnepel. A Prédikáció napján hagyományos ételek kerülnek az asztalra: cserépfazékban főtt

töltött káposzta és diós kalács. A kalácsot már előző nap elkészítik, a káposzta az istentisztelet alatt fő meg. Ebéd után gyakran kürtőskalácsot is sütnek. Ma is sokan ragaszkodnak a hagyományos ételekhez, de vannak, akik már levest, sült húst, fasírtot készítenek erre az alkalomra. Ebéd után megérkeznek a cigányok is, akik pincéről pincére járva szórakoztatják az egybegyűlteket. A két hegedűsből és harmonikásból álló banda magyar nótákból álló repertoárja addig tart, amíg az ünneplők hajlandók pénzzel is honorálni munkájukat.

Néhány évtizede mindkét faluban ugyanezen a napon szervezték meg a *szüreti* vagy *prédikációi* bált is. Kőszegremetén manapság a regruta bált tartják ekkor, mivel kevés a fiatal. „*A fiatalság annyira megsappant, hogy máskor nem tudnánk annyian összejönni*” (Cseh Vilmos – Kőszegremete). Régen Remetén a csűrökben voltak a bálók, majd a kultúrotthon lett a helyszínük. A termet erre az alkalomra szőlőkarikákkal díszítették. Szokás volt, hogy a lányok éjfélutájban vendégül látták a legényeket. „*Mindenki ment haza éjfélbe, mindenki ellátta a vendégét, a lány a legényt és mentek vissza táncolni*” (B. Dohi Lajos – Kőszegremete).

Avasújvárosban ma is a *szüreti bált* tartják Prédikációkor. Valamikor az egyházé volt a bálból származó jövedelem. Az emlékezet szerint a lányok szülei egy kancsó bort és tésztát is vittek erre az alkalomra. Majd megkínálták azt a legényt, aki a lányukkal táncolt.

Amint láthattuk, a Prédikáció több szempontból is fontos szerepet játszik a két falu életében. A jórészt mezőgazdaságból élő lakosság ekkor ad hálát Istennek az éves termésért. Ez az alkalom jó szórakozási lehetőséget biztosít szinte minden korosztálynak. Prédikációra rendszerint az elköltözött rokonok is visszatérnek, hogy a családjukkal, ismerőseikkel együtt ünnepelhessenek.

Szakirodalom

- ANDORFI Márton
1935 *A szőlőművelés északi határa Észak-Magyarországon.* Szombathely.
ANDRÁSFALVY Bertalan
1962 *Formen des albanischen Weinbaues.* Acta Ethnographica XI. 293–373.
BALASSA Iván
1989 *A határon túli magyarok néprajza.* Bp.
BÁLINT Sándor
1977 *Ünnepi kalendárium.* I–II. Bp.
BARBUL Jenő
1900 *Az avasvidéki nyelvjárás.* Bp.

- BOROVSKY Samu
1908 *Szatmár vármegye.* Bp.
- CSEPLŐ József
1997 *Szőlőhegyi kalendárium.* Bp.
- FÉNYES Elek
1839 *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben.* I–IV. köt. Pest.
- GUNDA Béla
1984 *A szatmári hagyományos műveltség etnogeográfiai helyzete.* In: Ujváry Zoltán szerk.: *Tanulmányok Szatmár néprajzához.* Debrecen. 35–137.
- HALÁSZY József
1831 *Szatmár Vidéke Jelességei.* Tudományos Gyűjtemény (Tizenötödik esztendei Folyamat). 102–115.
- KÁVÁSSY Sándor
1981 *Gazdasági viszonyok Szatmárban a XIX. század elején.* Agrártörténeti Szemle XXII. 133–151.
- KELETI Károly
1875 *Magyarország szőlészeti statisztikája 1860–73.* Bp.
- KÓS Károly
1980 *Változások az avasújívárosiak gazdálkodásában.* In: *Eszköz, munka néphagyomány.* Bukarest. 388–443.
- KOSA László
1990 *Protestáns egyházas szokások és magatartásformák.* Magyar Néprajz VII. 443–482.
- MAKSAI Ferenc
1940 *A középkori Szatmár megye.* Bp.
- MÓD László – SIMON András
1997 *Szüret és szőlőfeldolgozás három avasi faluban.* Belvedere (a JGYTF Történelemhallgatóinak Lapja) IX./3–6. 176–184.
- POZSONY Ferenc
1997 *Az erdélyi százszok jeles napi szokásai.* Csíkszereda.
- SIKE Lajos
1972 *Szőlőszajtoló és hegedű.* Művelődés XXV. 22–23.
- SZANTÓ Bálint
1989 *Adatok az avasújívárosi református egyház múltjához.* (Kézirat) Avasújváros.
- SZÉLL György
1935 *Az avasújívárosi református egyházköztség vázlatos története.* (Kézirat) Avasújváros.
- SZIRMAY Antal
1809–1810 *Szatmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérte.* I–II. Buda.
- VARGA Sándor
1993 *A Lendva-hegyi bortermelés.* Lendva.

Jegyzetek

¹ E forráscsoportot tekintve csak Avasújvárosra vonatkozóan vannak vázlatos, de értékes ismereteink: a még meglévő okiratok alapján Széll György 1935-ben készített rövid összefoglalást az egyházközösség múltjáról, e feldolgozást egészítette ki 1989-ig terjedően Szántó Bálint. Az eredeti okiratokból vett idézetekből kiderül, hogy az újvárosi hegyen a református egyháznak 1788-tól van birtoka; s hogy a szőlő és a bor fontos része volt a lelkes, tanítói járandóságnak, és hozzájárult az egyházközösség bevételeihez is.

² Andrásfalvy 1962. 296.: „unter Weinbau (Weinkultur) verstehen wir nicht nur die Vermehrung und Behandlung der Weinstöcke, sondern auch die Lese, die Bereitung von Wein, anderer Getränke und Delikatessen und das mit ihrer Verwertung und ihrem Genuss verknüpfte Brauchtum, kurz die Rolle des Weinstockes in der gegebenen Gesellschaft”.

³ Mód László–Simon András: *Szőlőhegyi Prédikáció Kőszegremetén* (Néprajzi film.) JATE Néprajzi Tanszék Adattára, Szeged 1996.

⁴ Maksai 1940. 83.

⁵ Maksai 1940. 86–88.

⁶ Szirmay 1809. I. 324–328, 330–331, 335–340.; Fényes 1839. 316, 323, 326.; Barbul 1900. 6–7.; Borovszky 1908. 38, 102, 165.

⁷ Keleti 1875. 363.

⁸ Kávássy 1981. 148.

⁹ Szirmay 1810. II. 335.; Fényes Elek 1839. 326.

¹⁰ Kós 1980. 442–443. Néhány avasi település lakosai számára és határának nagyságára vonatkozó adatokat idéz 1920-ból. Forrása: Martinovici–Istrati: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*. Cluj 1922.

¹¹ Kós 1980. 418.

¹² Andorfi 1935. 40–41.

¹³ Keleti 1875. 90.

¹⁴ Halászy 1831. 111.

¹⁵ Avasújváros és Kőszegremete szőlőhegyeinek legrégebbi datált sajtója, mely ma is működik, 1811-ben készült, szabadtéri préseelőszinben áll a remeteci Nagy-hegyen. Avasújvárosban tudunk napjainkban is aktívan dolgozó sajtókészítő specialistáról. A téma részleteit illetően lásd: Sike Lajos 1972, Mód–Simon 1997.

¹⁶ Széll 1935 utalását veszi át Kós 1980. 391., rá hivatkozik Gunda 1984. 71. és Balassa 1989. 20–22. Ezen adatokat saját gyűjtéseink is megerősítették.

¹⁷ Kósa 1990. 470.

¹⁸ Pozsony 1997. 222–223.

¹⁹ Cséplő 1997. 228.

²⁰ Bálint 1977. 228.

²¹ Varga 1993. 66.

²² Széll 1935.

Adatközlők

Asztalnok Dezső (1926)

Bak Ilona (1926)

Bú József (1914)

Cseh Vilmos (1947)

Demeter Csaba (1963)
Dohi Ambrus (1916)
Dohi Ferenc (1924)
Dohi István (1939)
Dohi Károly (1929)
Dohi Bak Lajos (1924)
Dohi Lajos (1907)
Erdei Imre (1946)
From Menyhért (1934)
From Erzsébet (1925)
Henter Imre (1940)
Rákos Imre (1921)
Rákos Gyula (1930)
Sike Gyuláné (1936)
Sike Dezső (1947)
Sike Lajos (1938)
Tatár Imre (1940)
Váradi Margit (1924)
Vass Árpádné (1939)
Vass Imre (1926)

